

18. századi mesedrámainak vizsgálata során jutott el a Pentameronhoz, elsajátította a nápolyi nyelvet, így a magyar fordítás nem Benedetto Croce 20. század elején készült közolasz verziója nyomán, hanem a nápolyi szöveg alapján készült. A fordító kiterjedt kultúrtörténeti-filológiai-nyelvtörténeti ismereteit és tájékozódását jelzik az egyes mesék végén olvasható jegyzetek és az a több mint száz tételből álló jegyzék is, amely a felhasznált irodalmat mutatja be. Összességében *A mesék meséje* megjelenése rendkívül fontos eseménye a hazai mesekutatásnak. A 2014. év egyik legszebb kiállítású könyve (a borítóterv Szabó Levente munkája) Király Kinga Júlia kongeniális fordításának köszönhetően nem csupán nélkülözhetetlen történeti folklorisztikai forrás, hanem elsőrangú irodalmi műalkotás is.

Biczó Gábor: Mese és társadalom. Ámi Lajos, egy cigány mesemondó élete és műve. /Tales and Society. The Life and Work of Gypsy Storyteller Lajos Ámi. Didakt, Debrecen, 2014. 428 p. / Fabula aeterna II./

Domokos Mariann

A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karán működő Alkalmazott Narratológiai Műhely kutatócsoportja *Fabula aeterna* címmel kétnyelvű (magyar-angol) könyvsorozatot indított útjára 2014-ben, melynek kimondott célja a Kárpát-medence népei mesevilágának különböző, interdiszciplináris szempontok szerint történő feldolgozása. E sorozat nyitó darabjában a szerző (egyúttal a sorozat szerkesztője), Bálint Péter egy roma mesemondó repertoárja alapján a mesék archaikus motívumait tárja fel és mutatja be interdiszciplináris megközelítésben: *Archaikus alakzatok a népmesében. Jakab István cigány mesemondó (a késleltető halmozás mestere)*. Biczó Gábor *Mese és társadalom. Ámi Lajos, egy cigány mesemondó élete és műve* c. kötete a sorozat második darabjaként szintén egy kiemelkedő, apai részről cigány származású mesélő, a szamoszegyi, analfabéta Ámi Lajos (1886–1963) mesei hagyatékát vizsgálja. A magyarul és angolul egy kötetben megjelent könyv Ámi szövegein keresztül a mese műfajának társadalomtudományi kérdéseivel foglalkozik.

Bár a kötet elméleti hátterét a kritikai antropológiai szövegértelmezés és a narratív identitás területein kimunkált koncepciók képezik, szeretném leszögezni, hogy jelen recenzió hangsúlyosan csak folklorisztikai megközelítésből tárgyalja a művet.

A kötet szerzőjének kinyilvánított célja annak bizonyítása, hogy a meseszövegekben tükröződik a mesélő valós életvilága, így a mesemondó repertoárjában (Erdész Sándor: *Ámi Lajos meséi I–III.*, Budapest, 1968) megőrződött, valamint a saját értelmezéseivel kiegészített szöveg hagyomány alkalmas arra, hogy a mesemondás közegeként értett helyi társadalom bizonyos jellemvonásait és Ámi önértelmezésének néhány elemét azonosítsa.

A meseszövegekben reprezentált társadalmi valósághoz való hozzáférést a kritikai antropológiai gondolkodás által kidolgozott megfontolások hatékonyan segítik, köztük különösen az, mely szerint az „idegen kultúrához” tartozó elbeszélő bármilyen szövegét autentikus valóságértelmezésként lehet felfogni. Biczó e szempontot könyvében Ámi Lajos narratív portréként értett mesemondói életművére adaptálja és az elmélet használhatóságát elemző esettanulmányokon keresztül igyekszik igazolni.

Erdész Sándor az *Ámi Lajos meséi* című gyűjteményt az Új Magyar Népénekesi Gyűjtemény sorozat XIII–XV. köteteiként lassan fél évszázada jelentette meg az Akadémiai Kiadó. A gyűjtő, Erdész évekig járt (1958–1961) vissza az akkoriban aktívan már nem mesélő, éjjeliőrként dolgozó Ámihoz. A kötet megjelenése valóságos szenzációszámba ment annak terjedelme és újszerűsége okán, ugyanis a kiemelkedő tehetségű és páratlan repertoárral rendelkező Ámi 262 feljegyzett történetéből 250 jelent meg közel 1500 oldalon. A recenzeált kötet ezen meseszövegekből kiindulva valamint a me-

sélő Erdész által rögzített életútja figyelembe vételével illetve a szövegek és a mesemondó biográfiájának egymásra vonatkoztatásával a mese társadalomtudományi forrásként való kiaknázására tesz kísérletet. A szerző a mesék értelmezésének módszertani szempontú újragondolását javasolja az olvasók számára: a lineáris, szűzsé-olvasás helyett az életmű egészét illetve annak a mesélő biográfiájával való összeolvasását, mint komplex olvasásmód bevezetését ajánlja.

Noha a mesével, a mesemondóval és közösségével kapcsolatos társadalmi kérdések kutatása folklorisztikánkban az egyéniségkutató iskola térnyerése óta már nem tekinthető újdonságnak, Biczó társadalmiságra fókuszáló könyve szemléletében mégis újszerű, hiszen a mese műfajának a mesélő életétől elválaszthatatlan *társadalmi közlésmódként* való értelmezése egyáltalán nem tekinthető megszokott folklorisztikai megközelítésnek. Összességében úgy gondolom, hogy az alapvetően nem a népköltési szövegek működésére kidolgozott és a kötetben következetes módon érvényesített elmélet új szempontjaival (és gyorsan hozzá kell fűzni, hogy kellő kritikával alkalmazva) érdekes, tanulságos és nagyon hasznos színfoltja lehet mesekutatásunknak.

A könyv felépítését tekintve három fő egységre tagolódik, a teória bemutatása és annak gyakorlati megvalósítását példázó kifejtő résztanulmányok közé ékelődött Ámi életrajzának ismertetése: a bevezetés és a hipotézis (utóbbi lényege nagyon röviden megfogalmazva: a mesei gondolkodás a valóságértelmezés egy sajátos formája) kifejtését valamint a vizsgálati módszert meghatározó elméleti keretek felvázolását követően, tehát a második főbb egység a mesemondó élettörténetének ismertetése. A könyv egyik nagy erénye, hogy e fejezeten belül Biczó teljes terjedelmében közli a Jósa András Múzeum Adattárában őrzött *Ámi Lajos életrajza* című kéziratot, melyet a gyűjtő, Erdész Sándor állított össze az Ámival történt interjúalkalmak során felvett hanganyagai alapján. A közlés a publikálás elvei szerint szövegghű, ugyanakkor meg kell jegyeznem, hogy az interjú szövegére ráfért volna egy alapos korrektúra a nyilvánvaló elütések kijavítása érdekében. E forrásközlés nagyon hasznosnak tűnik Ámi biográfiai adatainak pontosításához továbbá a mesemondó egyéniség kibontakozásának ábrázolásához, életműve kialakulásához és általában véve is a mesetanulásának valamint a mesélés gyakorlatának leírásához. Különösen érdekes az Ámi katonáevéről szóló beszámoló, melyben egy lovász mesemondó kapcsán Ámi kitér a mesemondás technikai kérdéseire sőt, saját szövegszerkesztési eljárásaira is reflektál. A harmadik, legterjedelmesebb és talán legizgalmasabb fejezet több alfejezetre tagolódik, tulajdonképpen Biczó itt egy-egy szempont középpontba állításával (biográfiai elemek, etnicitás és a modernitás) gyakorlati példákat hoz arra, hogyan képzelel el a népmese társadalomtudományi forrásként való hasznosításának lehetőségeit.

A szerző Ámi mesei világa és a társadalmi valóság közötti kapcsolatot három elméleti összefüggésben írja le: egyrészt a mesét általános értelemben társadalmi jelenségnek tekinti. Másrészt álláspontja szerint a mese mindig érvényre juttatja a társadalmi valóság mesemondói értelmezését, emiatt a kötetében a társadalmi valóságra vonatkozó motívumokkal és epizódokkal, valamint ezek mesemondó által megvalósított értelmezésével foglalkozik. Harmadrészt a szerző úgy véli, hogy a meseszövegek tartalmazzák a mesemondó és közössége közötti társadalmi kapcsolat elemzését, melynek színtere a mesei valóság.

Ma Magyarországon a mese műfaja és annak populáris, laikus vizsgálata a reneszánszát éli. E népszerű meseértelmezések többségének súlyos hibája, hogy a mesét annak törvényszerűségeiről megfeledkezve, a hagyomány folytonosságából kiragadva vizsgálja, a mese egy adott pillanatban, meghatározott körülmények között rögzített szövegét azonosítja magával A MÉSÉvel és ebből von le általános tartalmi következtetéseket. Tekintettel arra, hogy a folklórszövegek variánsokban élnek, minden további bizonygatás nélkül könnyen belátható, hogy ez a fajta, egyetlen szöveget alapul vevő,

merőben történetietlen vizsgálati gyakorlat okvetlenül téves következtetések vezet. Szerencsére Biczó Gábor tisztában van azzal, hogy a mese nem csak társadalmi, de történeti hagyománnyal is rendelkezik, és nagyon helyesen számol a „torlódo hagyomány” koncepciójával, művében reflektál is az erre vonatkozó folklorisztikai szakirodalomra. Ugyanakkor mégis úgy dönt, hogy a kötetében alkalmazott módszertani kísérlet során Ámi életművének tanulmányozásakor „a mesemondó korának (jelenének) tehát az élettörténethez tartozó valóságtartalom elemeinek bemutatására és elemzésére” szorítkozik csupán és nem foglalkozik a hagyomány „történeti léptékű elemeinek kiszűrésével.” (122.). Ezzel a szűkítéssel azonban óhatatlanul is felvállal esetleges félreértéseket vagy túlátlánosításokat is. (A szájhagyományozás törvényszerűségei mellett nem feledkezhetünk meg ugyanis arról a tényről sem, hogy a vizsgálat tárgyát képező szövegeket Erdész Sándor évtizedekkel korábban rögzítette egy olyan, ma már részleteiben nem ellenőrizhető gyűjtési szituációban továbbá, hogy nem tudjuk megállapítani, hogy pusztán a gyűjtő jelenléte mennyiben változtatta meg a mese általunk elérhető szövegét és tartalmát). Álláspontom szerint *Az igazság fogalma és a társadalmi mindennapiság Ámi Lajos meséiben* című részben talán éppen a szöveg illetve az életmű hagyománytól való elválasztása miatt egy tanulságos félreértelmezés olvasható. Az egyébként kifejezetten izgalmas fejezetben a szerző amellel érvel, hogy az igazság/igazságtalanság témája kulcskérdés Ámi meséiből kiolvasható valóságos világképében. A fejezet végén Ámi *Vót egy ember, aki a legelső rablást a szülein tette meg* (ATU 756C) című meséjének értelmezése található. (Itt szeretném megjegyezni azt az apróságot, hogy Hans-Jörg Uther nemzetközi mesekatalógusának 2004-es első megjelenése óta a mesekutatás már nem a korábbi AaTh mesetípus-jelzeteket, hanem a revízió alá vont ATU-jelzeteket használja). Az említett, nemzetközileg elterjedt mesetípusban a gyilkos mesehős vezekléssel nyer bűnbocsánatot. A Q 521.1.1. számon ismert vezeklés-motívum szerint a bűnbocsánat oly módon lehetséges, hogy a bűnösnek térden csúszva addig kell öntöznie egy száraz botot, amíg az ki nem zöldül. Erdész Sándor a meséhez fűzött jegyzetében a mese tíz magyar párhuzamát is felsorolja (1968, II. 536.). Biczó a mese elemzése során megfigyeli, hogy Ámi antiklerikális nézetei között a bűn hitbéli megváltásának tézise szerepel, az ebből levont következtetését azonban nem a folklórszövegek logikájára alapítja, meglátása szerint: „a vezeklésben nyert feloldozás, pontosabban az ehhez vezető felismerés, a bűnbánat kérdése Ámi meséinek személyes etikai világképéhez vezet át.” (146). Úgy vélem, hogy függetlenül attól, hogy e mesei motívum tükrözi-e Ámi valós hitbéli meggyőződését vagy sem, ez a megállapítás mindenképpen elhamarkodott, hiszen egyetlen, széles körben elterjedt folklórmotívumból kiolvasott tartalom és annak a mesélő személyes világnézetére vonatkozó értelmezése csupán ellenőrizhetetlen feltételezés lehet. Mindezzel természetesen nem a módszer egészét kívánom megkérdőjelezni (e recenzió keretei sajnos nem teszik lehetővé, hogy a kötet számos fontos és véleményem szerint helytálló értelmező ténymegállapítását részleteiben bemutassam), sőt hangsúlyozom, hogy a mesék tudományos értelmezését kimondottan fontosnak és üdvözlendőnek törekvésnek tartom, ugyanakkor a társadalmi valóság mesei szövegekben és adott életműben való nyomozása során szigorú kritikára int már pusztán az a tény is, hogy a mese (bár kétségtelenül magán viseli a kor, a társadalom, a gyűjtési szituáció lenyomatát) alapvetően mégiscsak egy fiktív világot ábrázoló műfaj.